

De zoon van de levende God - Solus Christus (IV)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Jesaja 51, 1-2

2^e schriftlezing: Openbaring 3, 7-8

3^e schriftlezing: Matteüs 16, 13-20

Inleiding

Als Petrus belijdt dat Jezus de Zoon is van de levende God, volgt daarop dat Jezus belooft aan hem de sleutels van het koninkrijk van de hemel te zullen geven. Honderden jaren later claimt de bisschop van Rome op basis van deze woorden het primaat in de wereldkerk. Is dit wat Jezus heeft bedoeld? Wat zou de actuele betekenis kunnen zijn van de belijdenis van Petrus? Dit is de vierde en laatste dienst in het kader van het maandthema 'Solus Christus'.

Thema: De Zoon van de levende God

Gemeente van Christus, de meesten van ons zullen het, denk ik, met me eens zijn dat je geloof belijden betekent dat je openlijk uitkomt voor je overtuiging. Als het gaat om het christelijk geloof zijn er talloze belijdenissen. Sommige zijn heel bekend en ook verenigend universeel bedoeld, zoals de geloofsbelijdenis van Nicea, die we ook vorige week nog in deze kerk samen hebben gezongen bij de doopgedachtenis.¹ Maar andere zijn juist heel persoonlijk en er zijn ook iedere keer weer nieuwe impasses, net zo goed als kansen, die maken dat het goed is, weer eens naar nieuwe woorden te zoeken om uit te spreken waar we samen voor staan, of waarvoor ik als gelovig mens kies om mijzelf te engageren.

Helaas is het helder formuleren waar we in het geloof voor staan in onze tijd niet sterk ontwikkeld. Indrukwekkende voorbeelden zijn er uit de tijd van de Reformatie, de Nederlandse Geloofsbelijdenis, bijvoorbeeld van Guido de Brès uit 1561. Maar je kunt ook denken aan de geloofsbelijdenis van Barmen, waarin verontruste leden van de Duitse kerk in 1933 zich schrap zetten tegen Hitler, of de Zuid-Afrikaanse verklaring van Cottesloe, waarmee kerken in dat land zich uitspraken tegen de apartheid in 1960. Wij zijn daar niet zo goed in. Wij kunnen heel goed aanwijzen waar we aan twijfelen en wat in de wereld het vertrouwen in een goede God ondergraaft. Waarin en waarom wij geloven en wat dat vandaag concreet betekent, weten we vaak niet.

Een belijdenis functioneert primair in de context van het moment dat hij wordt uitgesproken. Wie de goedheid van God belijdt, formuleert tegelijk een uitdaging. Dat gebeurt soms met heel oude, soms met nieuwe woorden. Wie zegt dat God goed is kan zich

daarin verheugen en wordt tegelijk uitgenodigd te helpen om die goedheid concreet aan te wijzen en te vertalen in de tijd waarin men leeft. We hebben de beleving dat Jezus voor ons de deur opent tot God en daardoor tot elkaar als mensen. En als hij die deur opent, is er niemand die kan sluiten. Wat doet Petrus dan, wanneer hij tegen deze Jezus zegt: 'U bent de messias, de Zoon van de levende God'? Daar wil ik met jullie over nadenken. Want de misverstanden liggen al eeuwenlang hoog opgestapeld. Daar kunnen wij niet omheen.

Heel hoog, aan de binnenkant van de koepel van de Sint Pieter te Rome, een schitterend gebouw dat opzettelijk de indruk geeft een voorportaal van de hemel te zijn, staat met bijna twee meter hoge gouden reuzenletters te lezen: 'Gij zijt Petrus en op deze rots zal ik mijn kerk bouwen. Ik zal u geven de sleutels van het koninkrijk der hemelen.' Dat is niet zomaar een versiering. Deze tekst is verstaan als een belofte en een opdracht. Maar deze woorden van Jezus werden eeuwenlang vooral gelezen als een legitimatie, een basis voor een machtsaanspraak, wereldlijk én geestelijk. Samen met Lukas 22, 31-32 (waar Jezus bidt voor Simon Petrus dat zijn geloof niet zal bezwijken) en Johannes 21, 15-17 (waar Jezus aan Petrus de opdracht geeft voor de schapen van zijn kudde, dat zijn de gelovigen, te zorgen), vormt Matteüs 16, 18-19 het een drietal zogenaamde 'Petrusteksten'. Daarop hebben de bisschoppen van Rome het pausdom gebaseerd.

Volgens de Rooms-katholieke leer is Petrus door Jezus zelf aangesteld in een bijzonder ambt als leider van zijn volgelingen (1); mag deze Petrus als de eerste bisschop van Rome worden gezien, waardoor ambt aan zijn opvolgers zonder onderbreking is doorgegeven (2); is dit een goddelijke instelling met wettelijke kracht (3); waardoor de bisschop van Rome zowel een historische en een theologische, als een juridische basis heeft leider van de wereldkerk te zijn (4). Op basis van dit gezag is absolutie na de biecht, dus de macht zonden al dan niet te vergeven, mogelijk. Niet voor niets werd de Sint Pieter zoals wij die kennen, gebouwd in de tijd van de Reformatie, en niet toevallig gefinancierd met het geld van dezelfde afluathandel, waartegen Luther in opstand kwam.

Het zal niemand verbazen dat de in Rome gemaakte

claims buitengewoon omstreden zijn. Matteüs 16, 18-19 is daardoor de meest betwiste tekst van de hele bijbel.² De centrale vraag was telkens weer: Wie of wat bedoelt Jezus met 'rots'? Is dat Petrus, die zo fier zijn geloof beleeft? (eerste mogelijkheid) Het lijkt voor de hand te liggen, maar het is zeker niet de enige mogelijkheid. Bedoelt Jezus misschien het geloof zelf dat werd beleden? (tweede mogelijkheid) Is dat de rots waarop moet worden gebouwd? Er wordt in de bijbeltekst een vrouwelijke uitgang ('petram') gebruikt, die meer bij geloof lijkt aan te sluiten dan bij de mannelijke vorm Petros. Ook belijdt Petrus wel met zoveel woorden zijn geloof in Jezus als messias, direct voorafgaand aan de woorden van Jezus, maar direct daarna ontvangt hij van diezelfde Jezus een ernstige berisping. Jezus is boos omdat geloofsheld Petrus hem dan voorstelt de lijdensweg te ontlopen.³ Dat is iets waar Jezus niets van wil weten. Bij zijn invulling van de messiaanse weg in antwoord aan Gods opdracht is lijden onvermijdelijk. Of, en dat zou een derde mogelijkheid zijn, is de rots waar Jezus van spreekt het geheel van de gelovigen? Staat Petrus die wordt aangesproken symbool voor alle leerlingen, ja voor de hele kerk die gaat komen, maar die op dat moment nog onzichtbaar is.

Tot aan de Reformatie worden alle drie deze interpretaties en variaties daarop door elkaar heen gebruikt. Maar de heftige strijd die dan losbarst, spitst zich toe rondom het gezag van de paus. Net als de paus zelf schuwt kerkhervormer Maarten Luther geen grote woorden. Hij noemt de paus de antichrist, die alles ontkent waar Christus voor stond. Daartegenover heeft de Rooms-katholieke kerk de neiging gehad het geestelijke primaat van de paus op een steeds hoger voetstuk te zetten, met de pauselijke onfeilbaarheid als meest extreme positie. Dat laatste gebeurde pas in 1869-1870 door het Eerste Vaticaans Concilie. Paradoxaal genoeg wordt de geestelijke macht van de paus op die manier vergroot, juist op hetzelfde moment dat de paus zijn wereldlijke macht gaat verliezen (tenslotte zelfs het gebied waar Rome in lag, het Patrimonium Petri, aan de eenheidsstaat Italië).

De eenvoudige visser Simon, die ooit zijn netten achterliet aan de oevers van het Meer van Galilea, en met Jezus was meegegaan, beleeft zijn geloof te Caesarea Philippi. Dat was niet zomaar een plaats. Het was een nederzetting bij de bronnen van de Jordaan, aan de voet van de berg Hermon. Het is vanouds een heilige plaats, waar onder andere de herdersgod Pan werd vereerd.⁴ Koning Herodes de Grote bouwde er een tempel, om zijn vriend Caesar als een god te laten vereren.⁵ Als Jezus daar een nieuwe naam aan Petrus geeft, na diens belijdenis dat hij in Jezus als de messias gelooft, doet dit de bijbellezer denken aan Abram. Vanwege zijn geloof werd Abram door God Abraham genoemd: de vader van volken. Abraham wordt in het

profetenboek Jesaja ook met een rots vergeleken, waaruit het volk van God is uitgehouwen. Zoals Sara de gelovigen, figuurlijk gesproken, heeft gebaard, zo zijn ze volgens de profeet gedolven uit die oeroude steengroeve van geloof die Abraham heet: Abraham en Sara als de vader en moeder van alle gelovigen. Van deze Abraham wordt geschreven in Genesis 15,6 (NBG 1951):

En hij geloofde in de Here
en Hij rekende het hem toe als
gerechtigheid.

Met deze Abraham wordt Petrus door Jezus vergeleken. En met die sleutels die Jezus hem belooft, krijgt hij autoriteit, gezag. Wat Petrus op aarde doet, heeft naar Jezus uitsprekt, betekenis voor God, effect in de hemel, dat zeker. Maar zo begrepen gaat het om Simon Petrus persoonlijk en niet om het stichten van een speciaal 'Petrusambt', dat aan opvolgers zou moeten worden doorgegeven. Laat staan dat het over een bepaalde stad, over Rome bijvoorbeeld, zou gaan. Nergens in de tekst spreekt Jezus over mogelijke opvolgers van Petrus. Het volle accent in Matteüs 16, 13-20 ligt op Jezus zelf, niet op Petrus: Solus Christus dus, alléén Christus, of Solo Christo, dóór Christus alleen, in de zin van 'door Christus alleen' worden mensen behouden, dat is juist de kern van de belijdenis van Petrus. Christus is de bron voor het gezag van Petrus als gelovige. Voor protestanten was Petrus meer een representant van hele leerlingengroep, waarvan er een aantal discipelen als individueel karakter nauwelijks is uitgewerkt door de evangelisten. Voor anderen was Petrus vooral een unieke mens, uitverkoren door God zelf om aan hem op heel bijzondere wijze het ware karakter van Jezus Christus te openbaren. Op basis van de belijdenis van deze Petrus op dit moment aan de vooravond van het lijden van Christus, kon de kerk Petrus een belangrijke bijdrage leveren aan de opbouw van een nieuwe gemeenschap, die, zo gelooft de evangelist, niet door de macht van de dood overweldigd zou kunnen worden en dus aan sterfelijke mensen toegang gaf tot het eeuwige leven.

Het frappante is dat Matteüs 16, 18-19 pas veel later gaat functioneren als de tekst die het pausdom moet legitimeren. In de eerste eeuwen na Christus is er vanuit Rome nog geen sprake van een dergelijk beroep op deze tekst. Er was in de eerste paar honderd jaar een grote verscheidenheid aan joodschristelijke organisatievormen en geloofsovertuigingen, zonder centraal gezag. Petrus en Paulus hebben vast veel invloed gehad en zijn beide te Rome gestorven, waarschijnlijk een martelaarsdood, mogelijk in de tijd van keizer Nero. Maar een eventueel bisschopsambt van Petrus te Rome, bevindt zich geheel in de sfeer van legendes. In ieder geval is er op het moment van de

dood van Petrus nog geen sprake van een geestelijke positie van Rome boven andere steden in het rijk. Natuurlijk was de keizerstad Rome wel een van de belangrijkste steden van het Middellandse Zeegebied. Naarmate het christendom erkenning vindt, ook door de overheid, en dat is na 300 na Christus, groeien de aantallen gelovigen en de invloed van de kerk heel snel. Als dan het centrale gezag van de overheid in de problemen komt, wanneer het Romeinse Rijk geleidelijk ten onder gaat na 400, krijgt de kerk van Rome de neiging die rol van de overheid over te nemen.

Eerder hadden verschillende uitleggers van Matteüs 16 het volle accent gelegd op de geestelijke betekenis van de woorden van Jezus tot Petrus. Niet hun letterlijke, wellicht eerste, historische betekenis was wezenlijk, maar hun diepere spirituele zin.⁶ Dan is Christus zelf de grote rots, zoals in de gelijkenis van het huis dat op de rots werd gebouwd.⁷ En Petrus volgt hem na en is als het ware als een kleine rots, in de wereld beschikbaar voor de Heer. Op deze manier gelezen wordt Petrus een type mens, mét fouten en tóch geschikt in Gods ogen als geloofsfundament van de kerk, net als de andere leerlingen. Iedere lokale kerk had en heeft zulke mensen nodig. Maar aan het einde van de 4e eeuw komt er voor het eerst een bisschop van Rome die zich wat betreft zijn positie letterlijk op Petrus gaat beroepen om zijn hoge rang tussen de andere bisschoppen van het rijk te gaan verdedigen.⁸ In de 5^e eeuw gaan de bisschoppen van Rome meer en meer optreden als wereldlijk gezag en de stad Rome organiseren en haar verdedigen tegen aanvallen van de Gothen. Het lukt Leo de Grote (440-461) nu ook juridisch om dit gezag af te dwingen bij andere kerken, ook al bestaat daartegen, met name in het Oosten, veel verzet.⁹ Pas de grote machtpausen van de hoge middeleeuwen gaan zich letterlijk en met succes presenteren als de grote opvolgers van de grote apostel Petrus.¹⁰ Maar dan nog steeds blijft Matteüs 16, 18-19 zoals we hebben gezien voor meerderlei uitleg vatbaar.

Hoewel de meeste geleerden vandaag de woorden van Jezus over de rots waarop hij zijn kerk wil bouwen, wel degelijk betrekken op de mens Simon Petrus, ontkennen zij dat die woorden iets met Rome, apostolische successie of het pausdom te maken hebben. Dit te beseffen en te verwerken zou de weg vrij kunnen maken voor een oprecht oecumenische dialoog, waarbij de paus als bisschop van Rome mee zou kunnen spreken en als eerste onder zijns gelijken aan tafel zou zitten. Zowel voor de organisatie van de Rooms-katholieke wereldkerk, als in de oecumenische beweging zou dat belangrijke gevolgen kunnen hebben. Er zou veel meer ruimte komen voor gezamenlijk belijden, actueel en vieren van christenen uit allerlei verschillende tradities, elkaar op één basis ontmoetend. Ook van de daadkracht en de gedeelde betrokkenheid die dan zichtbaar zou worden, mag veel worden

verwacht. Echter, niet macht, of een claim de opvolger te zijn van de belangrijkste discipel, zou de doorslag kunnen geven. De inhoud en overtuigingskracht, ten diepste van liefde voor mensen, die zouden centraal staan. 'Hoed mijn schapen!'¹¹ Het is een belangrijker bijbelwoord dan '... ik zal je de sleutels geven.'

'U bent de messias, de Zoon van de levende God?' dat was het hart van de belijdenis van Petrus. Het is een uitnodiging aan ons allemaal daaraan een persoonlijke invulling te geven. Solus Christus, alleen hij is waardig te ontvangen de eer, omdat hij hem toekent aan God.¹² Ondertussen draagt hij ons allemaal op één voor elkaar te zien, een priester te zijn met het gezag over het kwaad van Godswege daaraan verbonden, iedere gelovige op zijn of haar eigen plek.¹³ Amen.

Geloofsbelijdenis van Leo Tolstoj (1828-1910)
(een diepgelovige mens, die met de kerk veel moeite heeft gehad)

Ik geloof in God,
Hij is voor mij geest, liefde, beginsel van alle dingen.
Ik geloof dat God in mij is,
en dat ik ben in Hem.

Ik geloof dat het ware welzijn van de mens bestaat in het volbrengen van Gods wil.
Ik geloof dat het vervullen van Gods wil ten goede komt aan mij en alle mensen.

Ik geloof dat God wil
dat alle mensen van hun naasten houden
en zo met anderen omgaan
als zij ook zelf behandeld zouden willen worden.

Ik geloof dat de reden waarom wij leven eenvoudigweg is, dat wij groeien in liefde.
Ik geloof dat deze groei in liefde de grootste kracht is
om het Rijk van God te vestigen op aarde,
dan zal er een nieuwe ordening zijn
waarin menselijkheid, waarachtigheid en solidariteit zullen heersen. Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan weet het gezegende mensen te zijn. Het geheim van ons leven is veilig bij God. Jezus is de Zoon van de levende God. Zelfbewust is Jezus van Nazareth gaan staan in de opdracht, die een belofte was: het messiaanse vrederijk. Hij is trouw gebleven, ook toen daaraan lijden verbonden was. Hij nodigt ons uit hem na te volgen en vertrouwt erin dat wij dat kunnen.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest,

is met jullie allemaal.
Amen.

Noten

¹De geloofsbelijdenis van Nicea werd door de keizer afgedwongen als een demonstratie van eenheid van de kerk. Toch betekent 'credo' *ik geloof*, niet *wij geloven*, waarmee de noodzaak dat geloven een principieel individuele basis heeft gegeven lijkt te zijn.

²'Upon this Rock? Peter and the Papacy' in: Kling, D.W., *The Bible in History. How the Texts Have Shaped the Times*, Oxford 2004, 45-82, 47.

³Matteüs 16, 21-23.

⁴Vandaar de moderne naam Panias of Banias.

⁵Flavius Josephus, *Joodse Oudheden*, 15,10,3.

⁶Cf. Origenes, die in 1 Thessalonicenzen 5,23 een drieslag van lichaam, ziel en geest, zag, op basis waarvan hij een allegorisch-mystieke manier van bijbel lezen ontwikkelde, die met name van groot belang is geweest voor de christelijke uitleg van het Oude Testament.

⁷Matteüs 7,24.

⁸Damasus (366-384), Kling, *How the Texts Shaped the Times*, 67.

⁹Latere middeleeuwse pausen worden een handje geholpen door vervalsingen als de Donatio Constantini uit de 8^e eeuw en de Pseudo-Isidorische Decretalen uit de 9^e eeuw, geschreven om de pauselijke claims te bevestigen.

¹⁰Vooraf Gregorius VII (1073-1095) en Innocentius III (1198-1216).

¹¹Johannes 21,17.

¹²Cf. Marcus 10,18 en Filippenzen 2,11,. Zie ook preek 5 februari 2017.

¹³Cf. 1 Petrus 2,5. Zie ook de preek van 22 januari 2017.

Figuur 1: Jezus geeft Petrus de sleutels van het Koninkrijk der Hemelen Meester van het Pericopenboek van Hendrik II, 11^e eeuw, Staatsbibliothek München